

กรมทรัพย์สินทางปัญญา
กระทรวงพาณิชย์

เล่มที่ 103
วันที่ประกาศโฆษณา

เลขที่ประกาศ 283
24 ตุลาคม 2568

ประกาศโฆษณาการรับขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

เลขที่คำขอ 67100344 วันที่ยื่นคำขอ 15 มกราคม 2567
สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผ้าย้อมครั้งลำปาง หรือ Lampang Lac Dyed Fabric หรือ Pha Yom Krang Lampang
รายการสินค้า ผ้าทอ ผ้าฝืน และผลิตภัณฑ์สิ่งทอผ้าย้อมครั้งลำปาง
ผู้ขอขึ้นทะเบียน จังหวัดลำปาง
ที่อยู่ ศาลากลางจังหวัดลำปาง ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง 52000

1. คุณภาพ ชื่อเสียง คุณสมบัติหรือคุณลักษณะเฉพาะของสินค้า

คำนิยาม

ผ้าย้อมครั้งลำปาง หรือ Lampang Lac Dyed Fabric หรือ Pha Yom Krang Lampang หมายถึง ผ้าทอ ผ้าฝืน หรือผลิตภัณฑ์สิ่งทอผ้าย้อมครั้งลำปาง ผลิตจากเส้นใยที่เป็นเส้นใยธรรมชาติ เส้นใยธรรมชาติผสมเส้นใยสังเคราะห์ หรือเส้นใยสังเคราะห์ที่ผ่านกระบวนการย้อมสีธรรมชาติจากครั้ง ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดลำปาง ทำให้มีผิวสัมผัสที่อ่อนนุ่ม มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ เฉพาะตัว ตามลักษณะเฉพาะของการย้อมครั้ง โดยกระบวนการผลิตและแปรรูปผ้าย้อมครั้ง อยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปาง

ลักษณะของสินค้า

- (1) ประเภทผ้า : ผ้าทอ ผ้าฝืน และผลิตภัณฑ์สิ่งทอผ้าย้อมครั้งลำปาง เช่น เสื้อ กางเกง เป็นต้น
- (2) ลักษณะทางกายภาพ
 - (2.1) เส้นใย เส้นใยธรรมชาติ เส้นใยธรรมชาติผสมเส้นใยสังเคราะห์ หรือเส้นใยสังเคราะห์
 - (2.2) กลิ่นผ้า มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ เฉพาะตัว ตามลักษณะเฉพาะของการย้อมครั้ง
 - (2.3) ลวดลาย เป็นลวดลายตามภูมิปัญญาท้องถิ่น แตกต่างกันไปตามเทคนิคการทอ การจุ่ม การมัดย้อม การเขียนลาย และการสกรีนลาย เช่น ลายไก่อ ลายเกล็ดเต่า ลายตาราง ลายสายฝน เป็นต้น
 - (2.4) สี สีที่เกิดจากการย้อม เช่น เฉดสีชมพู เฉดสีชมพูอมม่วงแดง เฉดสีแดง และเฉดสีม่วง เป็นต้น
- (3) ลักษณะทางเคมี : มีความทนทานของสีต่อแสงแดด เมื่อนำไปทดสอบความทนทานของสีต่อแสงแดด อยู่ในระดับ 4 ขึ้นไป

2. กระบวนการผลิต

วัตถุดิบ

ครั่งดิบเป็นวัตถุดิบที่ใช้ในกระบวนการย้อมสีด้วยครั่ง โดยครั่งคือแมลงจำพวกเพลี้ยที่เป็นศัตรูพืชตามธรรมชาติ ถูกเลี้ยงจากต้นจามจุรี (ฉำฉา) พืชหรือต้นไม้อื่นในพื้นที่จังหวัดลำปาง โดยครั่งจะขับสารชนิดหนึ่งที่มีลักษณะเป็นยางหรือชันออกมาห่อหุ้มตัว เพื่อป้องกันตนเองจากศัตรู สารที่ขับออกมาเรียกว่า "ครั่งดิบ" นำมาประกอบเป็นวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการย้อม ได้แก่

(1) น้ำย้อมจากครั่งดิบ

(2) เส้นใย และผลิตภัณฑ์สิ่งทอจากเส้นใย ทั้งเป็นเส้นใยธรรมชาติ เส้นใยธรรมชาติผสมเส้นใยสังเคราะห์ หรือเส้นใยสังเคราะห์

(3) สารช่วยติดสีที่ทำให้สีติดทน เช่น

(3.1) สารแทนนิน ซึ่งเป็นสารประกอบตามธรรมชาติที่พบในพืชหลายชนิดในชุมชน เช่น ใบฝรั่ง ใบชา เป็นต้น

(3.2) กรด - ต่างจากธรรมชาติ เช่น น้ำมะขามเปียก น้ำบาดาล น้ำซ้เถ่า สารส้ม น้ำปูนใส เป็นต้น

กระบวนการย้อมสีครั่ง

(1) การเตรียมเส้นใยหรือผ้าผืนก่อนย้อม (Scouring/Pre-treatment)

(1.1) ทำความสะอาดเส้นใยหรือผลิตภัณฑ์สิ่งทอจากเส้นใย โดยซักหรือต้มด้วยน้ำร้อน 10 – 30 นาที หรือตามความเหมาะสม เพื่อขจัดไขมัน สิ่งสกปรก หรือสารเคลือบออกให้มากที่สุด

(1.2) ล้างด้วยน้ำให้สะอาดแล้ว ผึ่งลมให้หมาด เตรียมพร้อมเข้าสู่กระบวนการย้อมด้วยครั่ง

(2) การเตรียมน้ำย้อมจากครั่งดิบ (Preparation of Dye Solution from Raw Lac)

(2.1) เตรียมครั่งดิบ โดยนำครั่งออกจากกิ่งไม้หรือต้นไม้ แล้วนำมาตำหรือบดให้มีขนาดประมาณ 3 – 5 มิลลิเมตร (หรือขนาดตามความเหมาะสม)

(2.2) สกัดสี โดยต้มหรือล้างด้วยน้ำร้อนระยะเวลา 20 – 60 นาที เพื่อเป็นการสกัดสีครั่งให้ละลายออกตามอัตราส่วนที่เหมาะสม เช่น ครั่ง 1 กิโลกรัม : น้ำ 10 – 20 ลิตร โดยน้ำร้อนให้อยู่ในอุณหภูมิ 70 – 95°C เป็นต้น

(2.3) กรอง โดยใช้ผ้ากรองหรือตะแกรงละเอียด เพื่อแยกเศษไม้และสิ่งเจือปนออก จะได้น้ำย้อมสีครั่ง โทนแดงเข้ม พร้อมใช้งาน หรือทำการสกัดสีครั่งซ้ำได้อีก 1 – 2 ครั้ง แล้วนำไปรวมกับหมอน้ำย้อมหรือภาชนะที่เตรียมไว้ เพื่อเพิ่มความเข้มของสี

(3) การย้อมสีครั่ง (Dyeing)

(3.1) อุ่นน้ำย้อมให้ร้อนสม่ำเสมอ และเติมเกลือเล็กน้อย เพื่อช่วยดึงสีเข้าเส้นใยหรือผ้าผืน

(3.2) ใส่เส้นใยหรือผ้าผืนที่เตรียมไว้ลงในหมอน้ำย้อมหรือภาชนะที่เตรียมไว้ คนเบา ๆ เพื่อให้การดูดซับสีสม่ำเสมอ ขยับผ้าเบา ๆ สม่ำเสมอ พร้อมทั้งควบคุมอุณหภูมิของน้ำย้อมให้มีความเหมาะสม เช่น ใช้อุณหภูมิ 70 – 90°C ระยะเวลา 30 – 60 นาที กับอัตราส่วน เส้นใยหรือผลิตภัณฑ์สิ่งทอจากเส้นใย 1 กิโลกรัม : น้ำย้อม 10 – 20 ลิตร เป็นต้น

(3.3) นำขึ้น บิดน้ำและผึ่งลมจนหมาด หากต้องการสีเข้มขึ้น ให้ทำการย้อมซ้ำจนกว่าจะได้สีเข้มขึ้นตามต้องการ

(4) การซักล้างหลังย้อม (Rinsing)

- (4.1) ซักในน้ำสะอาด เพื่อขจัดสีส่วนเกินจนกว่าน้ำล้างใส
- (4.2) บิดน้ำออก แล้วผึ่งลมในที่ร่ม อากาศถ่ายเทดี หลีกเลี่ยงการตากแดดจัดในที่ที่ เพื่อคงสภาพของโทนสี “ชมพู – ม่วง – แดง” ตามธรรมชาติของครั่ง

(5) การผนึกสีและปรับโทนสี (Mordanting/After-Treatment)

เพื่อเพิ่มความคงทนและปรับเฉดสี สามารถใช้สารช่วยติดสี (mordant) ได้ทั้งแบบก่อน ระหว่าง หรือหลังย้อม ตามอัตราส่วนที่เหมาะสม ส่วนใหญ่จะนิยมทำหลังย้อม เช่น สารส้ม (Alum) ที่ทำให้เกิดโทนสีชมพูถึงชมพูอมม่วง หรือซีเถ้า น้ำสนิม หรือปูนใส (สารละลายต่างอ่อน) ที่ทำให้เกิดโทนสีม่วงถึงม่วงเข้ม เป็นต้น หลังจากนั้นล้างน้ำสะอาดอีกครั้ง บิดน้ำออก และตากให้แห้ง

(6) การตกแต่งและทำให้คงรูป (Finishing)

- (6.1) รีดหรือนึ่งไอน้ำเบา ๆ เพื่อให้ผ้าเรียบคงรูป
- (6.2) สามารถต่อยอดด้วยงาน ปักลาย บล็อกพิมพ์ และเย็บขึ้นรูป ตามอัตลักษณ์ชุมชนในพื้นที่จังหวัดลำปาง

ทั้งนี้ กระบวนการย้อมสามารถปรับได้ ตามชนิดเส้นใย สภาพน้ำย้อม และสูตรของแต่ละชุมชนหรือตามความเหมาะสมในพื้นที่จังหวัดลำปาง โดยยึดหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

- (1) เตรียมเส้นใยให้สะอาด
- (2) สกัดสีครั้งจากอ่อนถึงเข้มให้พอเหมาะตามต้องการ
- (3) ย้อม – ล้าง – ผนึกสี – ทำให้แห้ง อย่างเป็นระบบ

การบรรจุหีบห่อ

- (1) รายละเอียดบนบรรจุภัณฑ์ ฉลาก หรือหีบห่อให้ประกอบด้วยคำว่า “ผ้าย้อมครั้งลำปาง หรือ Lampang Lac Dyed Fabric หรือ Pha Yom Krang Lampang”
- (2) ชื่อ-ที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์ของผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการค้า ที่สามารถติดต่อได้ หรือรายละเอียดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภค

3. ความสัมพันธ์ระหว่างสินค้ากับแหล่งภูมิศาสตร์

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดลำปาง ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ 17 องศา ถึง 19 องศา 30 ลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด 98 องศา 45 ลิปดา ถึง 100 องศา 15 ลิปดาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 268.60 เมตร มีพื้นที่ประมาณ 12,533,961 ตารางกิโลเมตร หรือ 7,833,726 ไร่ โดยพื้นที่ทั่วไปมีลักษณะเป็นรูปยาวรี ทอดตัวยาวตามแนวทิศเหนือไปทางทิศใต้ของจังหวัด โดยรวมเป็นหุบเขารูปแอ่งกระทะรายล้อมด้วยเทือกเขาสูงชัน ได้แก่ เทือกเขาขุนตาล ทางทิศตะวันออก และ เทือกเขาหลวงพระบาง ทางทิศตะวันตก ทำหน้าที่เป็นกำแพงธรรมชาติ ที่ป้องกันลม และกักเก็บความเย็น ทำให้พื้นที่มีความแตกต่างด้านภูมิอากาศจากจังหวัดอื่นที่อยู่ในละติจูดใกล้เคียง ส่งผลให้ต้นจามจุรีที่เป็นแหล่งเลี้ยงครั่งเจริญเติบโตได้ดี

ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดลำปาง มีภูมิอากาศหนาวเย็นกว่าพื้นที่ใกล้เคียง มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่ำกว่าหลายจังหวัดในภาคเหนือ ทำให้มีช่วงแห้งแล้งยาวนานพอเหมาะสำหรับการควบคุมโรคและแมลงที่เป็นศัตรูเพลี้ยครั้งเอื้อต่อการเพาะเลี้ยงเพลี้ยครั้ง ที่ต้องการช่วงอากาศเย็นและชื้นพอเหมาะเพื่อสร้างสารยางครั้งคุณภาพดี

ด้วยภูมิประเทศและภูมิอากาศของจังหวัดลำปาง ส่งผลให้ครั้งสามารถสร้างเม็ดสีที่มีความเข้มข้นสูง เม็ดสีมีโครงสร้างที่เกาะติดเส้นใยได้ดี จึงให้ความคงทนต่อการซักและแสงแดดมากกว่าครั้งจากพื้นที่อื่น เมื่อนำครั้งลำปางมาสกัดและใช้ในกระบวนการย้อมผ้าหรือเส้นใย จะทำให้เกิดโทนสีที่มีความเป็นเอกลักษณ์ เรียกว่า “ชมพูอมม่วงแดง”

ประวัติความเป็นมา

ในอดีตนิยมเลี้ยงครั้งกันมากในภาคเหนือและภาคอีสาน สตรีกลุ่มภาคเหนือหรือชาวล้านนา นิยมแต่งกายด้วยผ้าซิ่นทอชนิดต่างๆ และผ้าซิ่นตีนจกเป็นผ้าซิ่นที่ทอขึ้นเพื่อใช้ในโอกาสพิเศษ โดยวัสดุที่ใช้ในการทอมีทั้งที่เป็นฝ้าย ไหม ดิ้นเงิน ดิ้นทอง ทอเป็นผ้าลวดลายสวยงาม สีสันของผ้าซิ่นส่วนใหญ่เป็นสีแดง สีชมพู ซึ่งได้จากการย้อมสีธรรมชาติจากสีครั้งธรรมชาติจังหวัดลำปาง จากหลักฐานภาพถ่ายเจ้านายฝ่ายหญิงของเมืองแพร่ในสมัยก่อน พ.ศ. 2445 พบว่า ผ้าซิ่นที่ใช้สวมใส่จะมีเชิงซิ่นเป็นตีนจก สันนิษฐานว่าน่าเป็นซิ่นตีนจกที่ทอขึ้นโดยช่างทอผ้าชาวเมืองลอง (ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองลองอยู่ภายใต้อาณาเขตของจังหวัดลำปางจนกระทั่งปี พ.ศ. 2474 จึงได้โอนเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดแพร่) นอกจากนี้หลักฐานการใช้ผ้าทอตีนจกเมืองลองในการแต่งกายของชาวเมืองลองยังปรากฏมานานนับร้อยปี หลักฐานนี้คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดเวียงต้า ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ การย้อมสีครั้งธรรมชาติจังหวัดลำปาง จึงนับเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยสันนิษฐานว่าผู้หญิงมีความชื่นชอบสีที่มีความโดดเด่น เช่น สีแดง สีชมพู ประกอบกับครั้งมีมากในพื้นที่ จึงนำครั้งมาบดและย้อมให้ผ้าเกิดสีสันโทนสีนิยม ได้แก่ สีวรรณแดง ตัดด้วยเขียวและเหลือง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นสกุลช่างลำปาง ต่อมาผู้คนหันมาให้ความสนใจในการลดการใช้สีเคมี และสารสังเคราะห์ โดยใช้วัสดุและสีจากธรรมชาติมากขึ้น จังหวัดลำปาง จึงได้เริ่มตระหนักถึงภูมิปัญญาการเลี้ยงครั้ง สู่การต่อยอดเชิงสร้างสรรค์ผ่านการส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาผ้าย้อมครั้งธรรมชาติจังหวัดลำปางอย่างต่อเนื่อง จึงได้มีการย้อมสีธรรมชาติจากครั้งให้สีสันสวยงามและแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาวลำปาง ที่นำครั้งมาใช้ในการย้อมเส้นด้าย และผืนผ้าให้เป็นที่รู้จักในรูปแบบผ้าย้อมครั้งเมืองลำปาง สร้างมูลค่าเพิ่มก่อให้เกิดอาชีพและสร้างรายได้ให้คนในชุมชน

4. ขอบเขตที่ตั้งแหล่งภูมิศาสตร์

ขอบเขตพื้นที่การเลี้ยงครั้งและกระบวนการผลิตและแปรรูป ผ้าย้อมครั้งลำปาง ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดลำปาง รายละเอียดตามแผนที่

5. การพิสูจน์แหล่งกำเนิด

(1) ฝ้าย้อมครั้งลำปาง จะต้องปลูกครั้งและกระบวนการผลิตและแปรรูปในเขตพื้นที่ที่กำหนด และตามกระบวนการผลิตข้างต้น

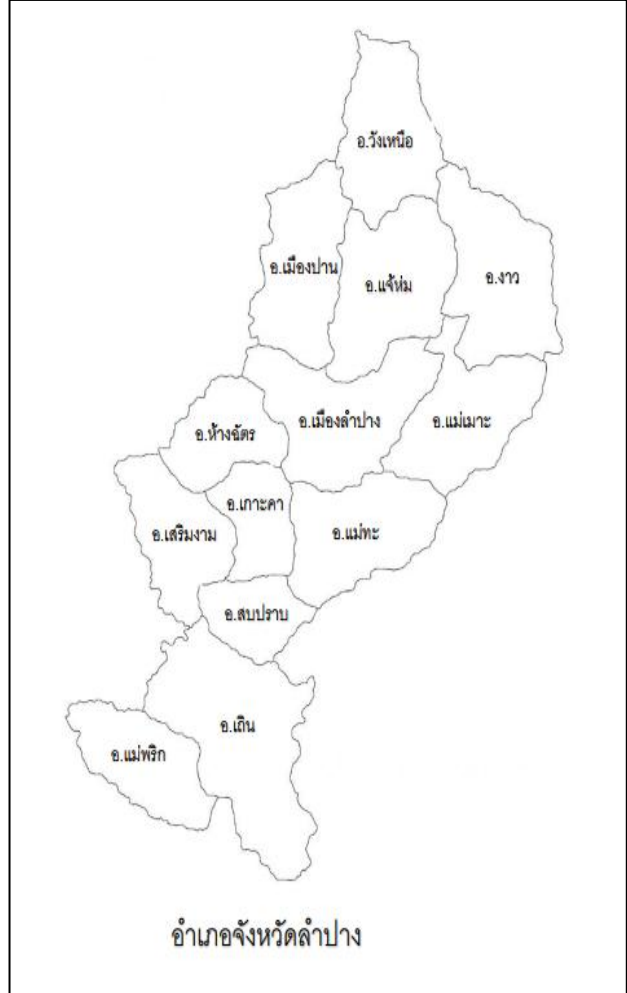
(2) กระบวนการผลิตจะต้องผ่านการควบคุมตรวจสอบ คือ มีการขึ้นทะเบียนสมาชิกผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้า ฝ้าย้อมครั้งลำปาง รวมทั้งต้องมีเอกสารกำกับเพื่อการตรวจสอบย้อนกลับได้

6. เงื่อนไขที่นายทะเบียนกำหนดตามมาตรา 15

(1) ให้มีการจัดทำทะเบียนสมาชิกผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ฝ้าย้อมครั้งลำปาง

(2) ผู้ขอขึ้นทะเบียนสมาชิกผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้า จะต้องปฏิบัติตามคู่มือการปฏิบัติงานสำหรับสมาชิกผู้ขอใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ฝ้าย้อมครั้งลำปาง และดำเนินการตามแผนการควบคุมตรวจสอบทั้งกระบวนการผลิตในระดับผู้ผลิตและระดับจังหวัด

แผนที่แสดงแหล่งภูมิศาสตร์ ฝ้าย้อมครั้งลำปาง

ขอบเขตพื้นที่การปลูกครั้งและกระบวนการผลิตและแปรรูป ฝ้าย้อมครั้งลำปาง ครอบคลุมพื้นที่
ทั้งหมดของจังหวัดลำปาง